

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v1.2025.6>**А. Дергачов,**аспірант кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ НОРМ У ПРОСТОРІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ОПЕРАЦІЇ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ НА ТЕРИТОРІЇ КУРСЬКОЇ ОБЛАСТІ РФ

Постановка проблеми. Забезпечення належної правової форми здійснення кримінального провадження є важливим аспектом реалізації завдань кримінального провадження навіть в умовах збройної агресії та екзистенційних викликів державності. Питання визначення дії кримінальних процесуальних норм у просторі актуалізується в умовах активних бойових дій не тільки на території України, однак й за її межами, що зумовлює перегляд традиційного нормативного регулювання поширення національних кримінальних процесуальних норм у просторі. Крім того, важливого значення набуває дотримання узгодженості між положеннями міжнародного та національного законодавства. Враховуючи динаміку проведення бойових дій та здійснення військової операції з боку Збройних сил України на території Курської області РФ, виникає питання про можливість поширення національних кримінальних процесуальних норм на визначену територію, особливо в контексті проведення окремих кримінальних процесуальних дій на кшталт слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій. Враховуючи специфічність даної проблематики, аспект визначення можливості поширення кримінальних процесуальних норм у просторі під час проведення військової операції Збройних сил України на території Курської області РФ видається важливим не

тільки на теоретичному рівні, однак й для практичного застосування під час здійснення відповідного кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження окремих аспектів визначеної проблематики присвятили свої наукові доробки наступні автори: А. М. Безносок, І. В. Гловюк, О. М. Дроздов, О. В. Капліна, М. А. Погорельський, Т. Г. Фоміна, О. Г. Шило та інші. Однак, враховуючи новизну обраної проблематики, питання визначення можливості поширення дії кримінальних процесуальних норм під час проведення військової операції Збройних сил України на території Курської області РФ видається малодослідженим аспектом, що й обумовлює актуальність та новизну даного дослідження.

Мета статті — дослідити особливості поширення кримінальних процесуальних під час проведення військової операції Збройних сил України на території іноземної держави. Для досягнення поставленої мети перед дослідженням були поставлені наступні завдання: — дослідити загальні положення визначення дії кримінальних процесуальних норм у просторі та можливість їх застосування під час проведення військової операції Збройних сил України на території іноземної держави; — дослідити міжнародно-правовий аспект можливості регулювання суспільних

відносин з боку відповідної країни на території іноземної держави під час проведення військової операції; – інтегрувати міжнародний та національний аспекти регулювання відповідних суспільних відносин для визначення можливості поширення кримінальних процесуальних норм у просторі на території Курської області РФ під час проведення військової операції з боку Збройних сил України.

Виклад основного матеріалу.

Питання визначення особливостей дії кримінальних процесуальних норм у просторі під час проведення військових операцій з боку Збройних сил України з метою захисту національних інтересів України на території Російської Федерації має практичне підґрунтя та актуалізувалось з 6 серпня 2024 року, тобто з моменту початку військових дій на території Російської Федерації. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) не закріплює особливостей визначення дії кримінальних процесуальних норм у просторі щодо визначеного питання, обмежуючись й надалі загальними положеннями дії КПК України у просторі в статті 4. Відповідно до частини 1 статті 4 КПК України – кримінальне провадження на території України здійснюється з підстав та в порядку, передбачених КПК України, незалежно від місця вчинення кримінального правопорушення [1].

Легальне визначення поняття «територія України» сучасне національне законодавство не містить, однак за допомогою Конституції України та Закону України «Про державний кордон України» вбачається за можливе надати дефініцію окресленому поняттю. Частина 2 статті 2 Основного Закону України визначає, що територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною. Частиною 1 статті 1 Закону України «Про державний кордон України» встановлюється – державний кордон України є лінія і верти-

кальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору. Отже, дані положення фактично ототожнюють територію України з державним кордоном, лінія якого є межею території України [2].

Надалі, з метою визначення території України в контексті окреслення меж застосування загального територіального принципу дії кримінальних процесуальних норм згідно частини 1 статті 4 КПК України, пропонується визначити складові території України крізь призму законодавчого закріплення. По-перше, це сухопутна територія, що передбачає всю сушу, що знаходиться в межах державного кордону України, незалежно від місця розташування їх складових частин. Згідно зі статтею 18 Земельного кодексу України – до земель України належать усі землі в межах її території, в тому числі острови та землі, зайняті водними об'єктами, які за основним цільовим призначенням поділяються на категорії. Категорії земель України мають особливий правовий режим [3]. Україна за межами її території може мати на праві державної власності земельні ділянки, правовий режим яких визначається законодавством відповідної країни. Окрім цього, враховуючи положення Конвенції ООН з морського права 1982 року до сухопутної території держави також належать окремі частини території, оточені територією інших країн, тобто анклавів, а також острови, які омиваються водою [4]. До сухопутної території належать й надра, що розташовані нижче ґрунтового шару дна водойм, що узгоджується з законодавчим положенням у статті 1 Кодексу України про надра – надра – це частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння [5].

По-друге, це водний простір. До водної території України належать

внутрішні та територіальні води. Відповідно до статті 5 Закону України «Про державний кордон України» – до територіального моря України належать прибережні морські води шириною 12 морських миль, відлічуваних від лінії найбільшого відпливу як на материку, так і на островах, що належать Україні, або від прямих вихідних ліній, які з'єднують відповідні точки.

По-третє, це повітряний простір, під яким слід розуміти стовп повітря над сухопутною та морською територіями держави у тому числі й над її територіальними водами, що обмежується вертикальною поверхнею, що проходить по лінії державного кордону України. А тому, повітряний простір держави прямо залежить від сухопутної та морської території.

Згідно з статтею 2 Повітряного кодексу України – Україні належить повний і виключний суверенітет над повітряним простором України, що є частиною території України [6]. Отже, Україна користується власним повітряним простором в частині володіння суверенітетом в межах державних кордонів, а тому правове поле (юрисдикція щодо поширення норм права) України поширюється й на повітряний простір країни, оскільки повітряний простір є невід'ємною частиною території держави.

Таким чином, дія кримінальних процесуальних норм поширюється на територію України відповідно до загального територіального принципу дії кримінальних процесуальних норм в порядку частини 1 статті 4 КПК України, однак з можливими виключеннями дії норм у передбачених випадках, передусім міжнародно-правового характеру.

За загальним правилом, що унормовується частиною 1 статті 4 КПК України законодавець не здійснює прив'язку місця вчинення кримінального правопорушення до визначення дії кримінальних процесуальних норм у просторі, у разі здійснення кримінального провадження на території

України з підстав та в порядку закріплених у КПК України. До того ж, дане законодавче положення є результатом дотримання та безпосередньої реалізації міжнародного принципу невтручання держав у внутрішні справи інших. Зазначений принцип закріплюється статтею 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), Декларацією про принципи міжнародного права, що стосуються відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 року, Заключним пактом Ради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 року, Декларацією про неприпустимість інтервенції та втручання у внутрішні справи держав 1982 року та іншими актами міжнародного законодавства [7]. Не вдаючись до детального огляду даного принципу, слід констатувати, що жодна держава не має право вчиняти дії юрисдикційного характеру на території іншої держави без її згоди. Кримінальний процесуальний закон та його складові частини не є виключенням із даного міжнародного принципу. Таким чином, дія національних кримінальних процесуальних норм у просторі можлива лише в рамках території України (територіальний принцип), окрім випадків можливості поширення правового поля держави на територію (простір), що з географічної точки зору знаходиться поза межами кордонів України за міжнародними договорами (екстериторіальний принцип).

В такому разі, жодна держава не має права встановлювати та поширювати дію власних норм права або проводити дії, що передбачають здійснення законодавства своєї держави на території іншої країни. Дане положення повністю кореспондується й з кримінальними процесуальними нормами, оскільки останні можуть передбачати проведення безпосередніх дій, зокрема на місці вчинення кримінального правопорушення, шляхом проведення відповідних слідчих (розшукових) дій чи негласних слід-

чих (розшукових) дій. У разі ж проведення відповідних кримінальних процесуальних дій на території іноземної держави, без її дозволу в належній правовій формі, то такі дії з боку держави, що здійснює відповідні кримінальні процесуальні дії, формально будуть вважатись неправомірними з точки зору недотримання міжнародного права, у тому числі й в контексті порушення її внутрішнього суверенітету. У даному випадку актуальною видається думка О. М. Дроздова – міжнародні акти містять норми-цілі, норми-зразки, а також норми, які мають досить великий ступінь узагальнення і несуть важливий правовий, з точки зору захисту основних прав і свобод людини та громадянина, та політичний зміст [8].

Втім, міжнародне право допускає можливість держав укладати додаткові угоди щодо взаємної координації у цивільних, адміністративних та кримінальних справах. Зазвичай, для провадження дій щодо проведення, зокрема слідчих дій з боку відповідної держави на території іноземної, ситуативної, тобто одноразової згоди на це від органів публічної влади, що здійснюють кримінальне провадження в іноземній державі недостатньо для встановлення дії кримінальних процесуальних норм у просторі відповідної держави, оскільки з міжнародної точки зору встановлення порядку надання такої згоди має бути передбачено на рівні закону або правостановляючого акту міжнародного рівня, що ухвалюються уповноваженими органами держави. Яскравим прикладом видається Договір між Україною та Республікою Польща від 24.05.1993 року «Про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах від 24.05.1993 року» ратифікований Постановою Верховної Ради № 3941-ХІІ від 04.02.1994 року, де у статті 7 закріплюється, що при виконанні клопотань про надання правової допомоги запитувана установа застосо-

вує законодавство своєї держави [9]. Однак, вона може застосовувати процесуальні норми, вказані запитуючою установою, якщо це не суперечить законодавству запитуваної Договірної Сторони.

В контексті розгляду даного аспекту, КПК України у частині 3 статті 4 унормовує: якщо міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, передбачено поширення юрисдикції України на особовий склад Збройних Сил України, який перебуває на території іншої держави, то провадження щодо кримінальних правопорушень, вчинених на території іншої держави стосовно особи з такого особового складу, здійснюється в порядку, передбаченому КПК України. Дійсно, кримінальний процесуальний закон допускає особливості визначення дії КПК України у просторі у разі наявності відповідного міжнародного договору, що передбачає поширення юрисдикції України на особовий склад Збройних сил України, однак, в умовах ведення бойових дій з такою державою дане положення фактично не може бути застосоване.

Вбачається, що особливість даної проблематики полягає у тому, що хоча місце вчинення кримінального правопорушення не є ключовим фактором визначення дії кримінальних процесуальних норм у просторі у разі здійснення кримінального провадження на території України з підстав та в порядку визначених у КПК України, можливість застосування кримінальних процесуальних норм у просторі іноземної держави виходить за рамки компетенції (юрисдикції) держави регулювати відповідні суспільні відносини без формальної згоди іноземної держави у належній правовій формі. Крім того, особливість даного питання полягає у тому, що враховуючи проведення військових дій між РФ та Україною та фактичну відсутність міжнародно-право-

вої координації у секторі забезпечення правопорядку у сфері кримінальної юстиції, отримання згоди з боку РФ на поширення національних кримінальних процесуальних норм на територію Курської області, як це має бути з точки зору сучасних положень міжнародного законодавства та КПК України видається неможливим.

Слід звернути увагу на положення частини 3 статті 218 КПК України – якщо місце вчинення кримінального правопорушення невідоме або його вчинено за межами України, місце проведення досудового розслідування визначає відповідний прокурор з урахуванням місця виявлення ознак кримінального правопорушення, місця перебування підозрюваного чи більшості свідків, місця закінчення кримінального правопорушення або настання його наслідків тощо. Дане положення КПК України 2012 року є новелою у порівнянні з минулим кримінальним процесуальним законом 1960 року, що видається позитивним фактором регулювання спірних питань під час визначення місця здійснення досудового розслідування. В контексті визначення механізму здійснення кримінального провадження, зокрема щодо військовослужбовця Збройних сил України під час проведення військової операції на території Курської області РФ, дане положення обумовлюється синергічним поєднанням принципу громадянства, що закріплений у частині 1 статті 7 Кримінального кодексу України, як умови застосування закону про кримінальну відповідальність та притягнення до кримінальної відповідальності громадянина України чи особи без громадянства, що постійно проживає на території України, а також статей 4 і 6 КПК України, як умови визначення дії кримінального процесуального закону у просторі та за колом осіб [10].

Отже, у разі коли місце вчинення кримінального правопорушення невідоме або у разі вчинення криміналь-

ного правопорушення поза межами території України, законодавець покладає обов'язок щодо визначення місця здійснення досудового розслідування на відповідного прокурора у межах території України. Тому, у разі вчинення кримінального правопорушення на території Курської області РФ, зокрема з боку військовослужбовця Збройних сил України, місце здійснення досудового розслідування визначає відповідний прокурор, що з одного боку вирішує питання щодо можливості здійснення кримінального провадження. Частина 3 статті 218 КПК України, фактично надає можливість реалізувати механізм визначення територіальної підсудності й суду при визначених умовах в порядку статті 32 кримінального процесуального закону – якщо місце вчинення кримінального правопорушення встановити неможливо, кримінальне провадження здійснюється судом, у межах територіальної юрисдикції якого закінчено досудове розслідування.

Тим не менш, актуальним залишається питання проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій безпосередньо на території Курської області РФ в рамках здійснення відповідного кримінального провадження. Яскравим прикладом видається проведення обшуку, в порядку статті 234 КПК України. Відповідно до частини 1 зазначеної статті КПК України – обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. У даному випадку, проведення обшуку передбачає застосування одразу декілька статей, зокрема 223 (вимоги до проведення слідчих розшукових дій) 234 КПК України та ряду інших, що регулюють кримінальні-процесуальні

правовідносин в частині здійснення відповідної процесуальної дії поза межами території України. А тому, видається дискусійним питання фактичного застосування кримінального процесуального закону України під час здійснення слідчої (розшукової) дії на території Курської області РФ, оскільки частина 1 статті 4 КПК України визначає що кримінальне провадження на території України <...> незалежно від місця вчинення кримінального провадження. Тобто, дана кримінальна процесуальна дія, що системно входить до категорії «кримінальне провадження» здійснюється поза межами території України, що трансформує територіальний принцип дії кримінальних процесуальних норм на екстериторіальну дію. Таким чином, поширення дії кримінальних процесуальних у просторі у даному випадку видається неможливим, оскільки дія кримінальних процесуальних норм виходить за правове поле (юрисдикцію) держави, а застосування екстериторіальної дії кримінальних процесуальних норм у просторі в порядку частини 3 статті 4 КПК України та здійснення, зокрема міжнародного співробітництва в порядку розділу IX кримінального процесуального закону з РФ видається нереалістичним.

Зазначені обставини унеможливають дотримання належної кримінальної процесуальної форми здійснення кримінального провадження, що нівелює реальне виконання завдань кримінального провадження, визначених у статті 2 КПК України. Складність регулювання даного аспекту полягає й у тому, що динаміка та місце проведення бойових дій систематично змінюється, в залежності від бойової обстановки, мети проведення військових дій та ряду інших факторів. Крім того, здійснення військових дій на території іноземної держави в рамках захисту власної територіальної цілісності, суверенітету та інших ключових національ-

них інтересів України унеможливорює здійснення регулювання відповідних суспільних відносин заздалегідь, оскільки дана обставина може зашкодити реалізації мети самої військової операції в контексті висвітлення даних обставин в порядку набрання чинності відповідним законом про внесення змін до КПК України.

Висновки. Враховуючи положення частини 1 статті 4 КПК України, слід констатувати, що законодавець не здійснює прив'язку місця вчинення кримінального правопорушення до визначення дії кримінальних процесуальних норм у просторі, у разі здійснення кримінального провадження на території України з підстав та в порядку закріплених у КПК України. Жодна держава не має право вчиняти дії юрисдикційного характеру на території іншої держави без її згоди, що узгоджується з міжнародним принципом невтручання держав у внутрішні справи інших на підставі статті 2 Статуту ООН та інших актів міжнародного законодавства. КПК України та його складові частини не є виключенням із даного міжнародного принципу, а тому дія національних кримінальних процесуальних норм у просторі можлива лише в рамках території України (територіальний принцип), окрім випадків можливості поширення правового поля держави на територію (простір), що з географічної точки зору знаходиться поза межами кордонів України за міжнародними договорами (екстериторіальний принцип).

Сучасний КПК України не закріплює особливості дії кримінальних процесуальних норм у просторі, зокрема щодо проведення слідчих (розшукових) дій поза межами території України. З точки зору реалізації загального територіального принципу дії кримінальних процесуальних норм (частини 1 статті 4 КПК України), впровадження таких особливостей з боку законодавця видається дискусійним. Крім того, поширення дії кримінальних проце-

суальних у просторі у даному випадку видається неможливим, так як дія кримінальних процесуальних норм виходить за правове поле (юрисдикцію) держави, а застосування екстериторіальної дії кримінальних процесуальних норм у просторі в порядку частини 3 статті 4 КПК України та здійснення, у тому числі міжнародного співробітництва в порядку розділу IX кримінального процесуального закону з РФ видається нереалістичним.

Проблематика визначення особливостей дії кримінальних процесуальних норм у просторі під час проведення військової операції з боку Збройних сил України на території Курської області РФ має практичне підґрунтя та актуалізувалась з 6 серпня 2024 року, тобто з моменту початку військових дій на території Російської Федерації. Враховуючи динаміку проведення бойових дій та проведення військової операції з боку Збройних сил України на території Курської області РФ, виникає питання про можливість поширення національних кримінальних процесуальних норм на визначену територію, особливо в контексті проведення окремих кримінальних процесуальних дій на кшталт слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій. Тим не менш, враховуючи ієрархічну побудову нормативно-правових актів в системі законодавства та дотримуючись міжнародно-правового примату, важливого значення набуває дотримання відповідності міжнародного аспекту з національним законодавством. Крім того, міжнародне право допускає можливість держави укладати додаткові угоди щодо взаємної координації у цивільних, адміністративних та кримінальних справах та поширювати дію власних кримінальних процесуальних норм у просторі на територію іноземної держави.

У статті проаналізовано міжнародно-правове регулювання можливості поширення національного унормування відповідних суспільних відносин на території іноземної держави та його відповідність національним кримінальним процесуальним нормам.

Чинний кримінальний процесуальний закон закріплює засади здійснення кримінального провадження, серед яких особливого значення набувають верховенство права та законність, що фактично нівелює можливість порушувати, у тому числі й кримінальну процесуальну форму, що узгоджується й з положеннями Конституції України. У статті досліджено роль дотримання кримінальної процесуальної форми та можливість здійснення окремих кримінальних процесуальних дій на території Курської області РФ в рамках відповідного кримінального провадження.

Ключові слова: кримінальна процесуальна норма, військова операція, дія кримінальних процесуальних норм у просторі, територіальний принцип дії кримінальних процесуальних норм, екстериторіальний принцип дії кримінальних процесуальних норм.

Derhachov A. The action of criminal procedural norms in space during a military operation by the Armed Forces of Ukraine in the territory of the Kursk region of the russian federation

The issue of determining the specifics of the effect of criminal procedural norms in space during military operations by the Armed Forces of Ukraine on the territory of the Kursk region of the Russian Federation has a practical basis and has been updated since August 6, 2024, that is, from the moment of the beginning of military operations on the territory of the Russian Federation. Given the dynamics of hostilities and the implementation of a military operation by the Armed

Forces of Ukraine in the territory of the Kursk region of the Russian Federation, the question arises of the possibility of extending national criminal procedural norms to a certain territory, especially in the context of conducting individual criminal procedural actions such as investigative (search) actions or covert investigative (search) actions. Nevertheless, taking into account the hierarchical construction of normative legal acts in the legal system and observing the international legal primacy, compliance of the international aspect with national legislation becomes important. In addition, international law allows the possibility of states to conclude additional agreements on mutual coordination in civil, administrative and criminal cases and the extension of the effect of their own criminal procedural norms in space to the territory of a foreign state. The article analyzes the international legal regulation of the possibility of extending the regulation of relevant social relations to the territory of a foreign state and its compliance with national criminal procedural norms.

The current criminal procedural law establishes the principles of criminal proceedings, among which the rule of law and legality are of particular importance, which actually eliminates the possibility of violating, including the criminal procedural form, which is consistent with the provisions of the Constitution of Ukraine. The article examines the role of compliance with the criminal procedural form and the possibility of individual criminal procedural actions on the territory of the Kursk region of the Russian Federation within the framework of the relevant criminal proceedings.

Key words: criminal procedural norm, military operation, effect of criminal procedural norms in space, territorial principle of action of criminal procedural norms, extraterritorial principle of action of criminal procedural norms.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 12.02.2025).
2. Про державний кордон: Закон України від 04.11.1991 року № 1777-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text> (дата звернення 12.02.2025).
3. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 року № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення 12.02.2025).
4. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року: Закон України від 03.06.1999 року № 728 XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-14#Text> (дата звернення 12.02.2025).
5. Кодекс України про надра: Закон України від 27.07.1994 року № 132/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-вр#Text> (дата звернення 12.02.2025).
6. Повітряний кодекс України: Закон України від 19.05.2011 року № 3393-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17#Text> (дата звернення 12.02.2025).
7. Статут ООН 1945. URL: <https://surl.li/cc/qsklkg> (дата звернення 12.02.2025).
8. Дроздов О. М. Система джерел кримінально-процесуального права. Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи : матеріали наук.-практ. конф., (Харків, 18–19 квіт. 2002 р.). Київ: Юрінком Інтер, 2002. С. 280.
9. Про ратифікацію Договору між Україною і Республікою Польща «Про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах»: Постанова Верховної Ради України від 04.02.1994 року № 3941-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3941-12#Text> (дата звернення 12.02.2025).
10. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 12.02.2025).